

סוכות: האם מותר לאשה לברך על נטילת לולב

פתיחה

הגמרא במסכת קידושין (כ"ט ע"א) פוסקת, שבניגוד לגברים, נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, כלומר מצוות שתלויות בזמן וכמו נטילת לולב וציצית. באיסורים לעומת זאת כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, הגברים והנשים חייבים בשווה, למעט שלושה איסורים שנשים לא מצוות, הקפת פאת הראש, השחתת הזקן וטומאה למתים שהותרה לכהנת, ובלשון הגמרא:

"כל מצות עשה שהזמן גרמא - אנשים חייבין, ונשים פטורות, וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא - אחד האנשים ואחד הנשים חייבין. וכל מצות לא תעשה, בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא - אחד האנשים ואחד הנשים חייבין, חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים".

בניגוד למה שרגילים לחשוב, נשים חייבות ברוב המצוות וכפי שעולה מדברי הרמב"ם בסוף ספר המצוות, כאשר מנה את המצוות מהן חייבים ופטורים. אף על פי כן בעיקר בחגים, נשים פטורות מרוב המצוות העיקריות. בעקבות כך נעסוק הפעם בשאלה, האם אשה יכולה בכל זאת לקיים את אותן המצוות, ואם כן, האם מותר לה גם לברך כאשר היא מקיימת.

מדוע נשים פטורות

לפני הדיון בשאלה האם נשים יכולות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, נראה את הטעם שנתנו הפוסקים שנשים פטורות ממצוות אלו. על אף שכנראה כבר מהר סיני נשים לא קיימו מצוות אלו ואין אי קיומן תלוי בטעם זה או אחר, מכל מקום טעמי המצוות מקרבים את הדברים אל השכל:

א. **האבודרהם** (שער ג' המצוות) כתב, שמכיוון שהאשה מחוייבת לעשות גם את צרכי בעלה, מפני שלום בית לא רצה הקב"ה ליצור מצב בו הוא מצווה אותה לעשות מעשה, העומד בניגוד לרצון בעלה. אמנם, לפי סברא זו טען **התורה תמימה** (פרשת בא), שאשה אלמנה או גרושה לכאורה תהיה חייבת במצוות עשה שהזמן גרמא - אך זהו דבר שלא מסתבר ולא קורה בפועל.

ב. אפשרות נוספת הביאו **הרב משה פיינשטיין** (או"ח ד, מט) ו**הרב עוזיאל** (משפטי עוזיאל ד, עניינים כלליים), שסברו, שמרכז עבודת ה' של האישה היא לטפל בילדים ולחנכם - זהו עיקר עבודת ה' שלה, שאינה פחותה משל הגבר. כדי שיהיה לה זמן לכך, פטר אותה הקב"ה מההתעסקות במצוות עשה שהזמן גרמא, ובלשונו של הרב משה פיינשטיין:

"זה שהתורה פטרה ממצוות עשה שהזמן גרמא, כי סתם נשים בעולם אינן עשירות, ועליהן מוטל גידול הילדים והילדות, שהיא מלאכה היותר חשובה להשם יתברך ולתורה. וכן ברא השם יתברך בטבע כל מין ומין מבעלי חיים שהנקבות יגדלו את הוולדות, ושמצד זה הקל עליהן שלא לחייבן בלמוד התורה ובמצוות עשה שהזמן גרמא".

ג. **הרב הירש** (ויקרא כג, מג) באפשרות שלישית טען, שהתורה פטרה נשים ממצוות עשה שהזמן גרמא, מפני שמבחינה נפשית הן לא זקוקות לכך, באופן טבעי הן יותר קרובות לאלוקות. הגבר לעומת זאת חומרי יותר, וזקוק למצוות נוספות כדי שהקשר בינו לבין הקב"ה ימשיך להתקיים.

קיום המצוות

אם אשה רוצה, האם היא יכולה לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא? הגמרא בראש השנה (לג ע"א), מביאה מחלוקת בין רבי יוסי לרבי יהודה בשאלה זו. לדעת רבי יוסי אם הן רוצות, מותר להן לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, ואילו לדעת רבי יהודה, אסור להן. מה טעמו של רבי יהודה? נחלקו הראשונים:

א. **רש"י** (ד"ה הא) פירש, שאשה העושה מצווה שאינה מחוייבת בה, עוברת על איסור בל תוסיף. כפי שהעירו פרשני רש"י במקום, אין הכוונה שהיא ממש עוברת על לאו דאורייתא, שהרי היא לא מוסיפה מצווה, או מציאה פרטים חדשים במצווה קיימת (למשל מניחה חמש פרשיות בתפילין), אלא כוונתו שזה נראה כמו הוספה על המצוות, ומשום כך היא נאסרה.

ב. **התוספות** חלקו על רש"י, וסברו שלדעת רבי יהודה אין עיקרון כללי שבגינו נשים אסורות בקיום מצוות עשה שהזמן גרמא, אלא שלכל מצווה יש טעם משלה. למשל, אסור לאשה לתקוע בשופר, מכיוון שמי שלא מחוייב בתקיעת שופר ותוקע עובר על איסור דרבנן של עשיית קול ביום טוב. אסור לאשה לסמוך על קודשים, מכיוון שאסור להישען סתם על קודשים, וכן על זו הדרך.

להלכה

בפסק ההלכה נחלקו הראשונים: **האור זרוע** (הגהות אשרי ד, ז) פסק כדעת רבי יהודה, מאחר שהתנא במשנה בראש השנה הקובע שאין לתת לנשים לתקוע בשופר סובר כמותו. רוב הראשונים חלקו ופסקו כדעת רבי יוסי, כיוון שהגמרא במסכת עירובין כותבת שנימוקו עימו, דהיינו שפסקיו ישרים והגיוניים, וכן פסק **השולחן ערוך** (תקפ"ט, ו) ובלשון **הרא"ש** (ד, ז):

"אין מעכבין את התינוקות מלתקוע, הא נשים מעכבין. תניא בני ישראל סומכין ולא בנות ישראל סומכות דברי רבי יהודה רבי יוסי ורבי שמעון אומרים, נשים סומכות רשות. והיה אומר רבינו תם, אף על פי שסתם תנא דמתנין כרבי יהודה, הלכה כרבי יוסי דנימוקו עמו".

ראייה נוספת לכך שנשים יכולות לקיים מצוות עשה הביאו מגמרא נוספת בעירובין (צו ע"א) הכותבת, שאשתו של יונה הנביא הייתה עולה לרגל, ומיכל בת שאול הייתה נוהגת להניח תפילין (אם כי כיום כתבו הפוסקים שלא טוב שנשים יניחו תפילין מטעמי נקיות).

¹ בדומה לכך מצינו **ברבינו מנוח** (חמץ ומצה ז, ח) שכתב, שאשה פטורה מהסבה בפסח, כי היא טרודה בהכנת המאכלים. אמנם, כיוון שהסבה היא רק תקנת חכמים, במקרה בו מדובר באשה חשובה שיש לה משרתים והיא לא טרודה בהכנת המאכלים, היא חייבת בהסבה וכפי שפסק **הרמ"א**, מה שאין כן במצוות עשה שהזמן גרמא, כפי שכתב הרב משה פיינשטיין הן תמיד פטורות.

ברכה על מצווה

יוצא שלמעשה מותר לנשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, ואין בכך חשש של בל תוסיף. שאלה נוספת שנחלקו בה הראשונים היא, האם מותר לה לברך כאשר היא מקיימת את אותה המצווה:

א. דעת **רבינו תם** (ר"ה לג ע"א ד"ה הא רבי יהודה), **הרא"ש** (ראש השנה שם), **שיבולי הלקט** (ראש השנה סי' רצה) ורוב מוחלט של הראשונים (ובניהם גם ראשוני ספרד כמו הרשב"א והריטב"א), שמותר לנשים לברך כאשר הן מקיימות מצוות עשה שהזמן גרמא, ומעין ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת בבבא קמא (פז ע"א).

הגמרא בבבא קמא כותבת שרבי יוסף שהיה עיוור אמר, שיעשה מסיבה למי שיוכיח שעיוור או אשה המקיימים מצוות עשה שהזמן גרמא, הם במעלה גבוהה יותר מגבר המקיים אותה, למרות שהוא מחוייב בהן והם פטורים. מקשים **התוספות**, אם מי שפטור ממצוות (כמו עיוורים ונשים) לא יכול לברך, מדוע רב יוסף העדיף להיות פטור מהמצוות? אלא וודאי שעיוור יכול לברך, ובלשונם:

"אומר רבינו תם, שנשים אף מותרות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, אף על גב דפטורות מן דבר המצווה ההיא ומתעסקות בהן כמו מיכל בת כושי שהיתה גם מברכת, ותדע דאמרינן אמר רב יוסף מאן דאמר הלכה כרבי יהודה עבדינא יומא טבא לרבנן, ואם במקום דפטור מן הדבר ועושהו אסור מלברך אם כן אמאי עבדינא יומא טבא והלא מפסיד ברכות."

אמנם למסקנה התוספות דוחים את הראייה מעיוור (וכן שאר הראיות המובאים כדי להוכיח דבריהם), כי עיוור חייב מדרבנן, ולכן יתכן שהתירו לו לברך, אבל נשים שפטורות לגמרי מהמצוות אולי אין להן לברך. מכל מקום למסקנה בכל זאת פסקו שנשים יכולות לברך כאשר הן מקיימות מצוות עשה שהזמן גרמא, מכיוון שהגמרא כותבת שהן נוטלות שכר על מצוות אלו.

כיצד הן יכולות לברך 'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו', אם הם לא צוו? **הר"ן** (קידושין שם) עמד על קושיה זו ותיקן, שבגלל שהגברים צוו במצוות אלו, והן גם שייכות במצווה (ולראייה שהן מקבלות שכר עליה) - הן יכולות לומר "וציוונו" בברכה.

ב. **הרמב"ם** (ציצית ג, ט) חלק וסבר, שאסור לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, וכן פסק **הסמ"ג**, כיוון וכפי שכתב **ההגהות מיימוניות** (שם) לא קיבלו את תירוצו של הר"ן לקושיה כיצד הן יכולות לומר 'במצוותיו וציוונו', אם הן לא צוו. טעם נוסף לפסק הביא **הרב עובדיה** (יביע אומר א, לט) שלדעת הרמב"ם זו ברכה שאינה צריכה מדאורייתא, ולכן החמיר בה.

להלכה

להלכה **השולחן ערוך** (או"ח יז, ב) פסק שנשים אינן יכולות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, שכן דעת הרמב"ם שבדרך כלל בעקבותיו הוא צועד, וגם בגלל שספק ברכות להקל, וכן כתב **הרב עובדיה יוסף** (יביע אומר או"ח ב, ו). **הרמ"א** (שם) ופוסקי אשכנז שבדרך כלל חוששים פחות לספק ברכות לבטלה, חלקו ופסקו כדעת ראשוני אשכנז שהן כן יכולות לברך.²

לכאורה, גם **הברכי יוסף** (תרנ"ד, ב) הספירדי שצועד בדרך כלל בעקבות השולחן ערוך אמור היה לפסוק שאין לנשים לברך, ובכל זאת משום שנהגו בארץ ישראל לברך על נטילת לולב ושופר - פסק שהן יכולות, וכן נקט **הבן איש חי** (רב פעלים א, סוד ישרים יב) שהאריך להוכיח שגם על פי הקבלה מותר לנשים לברך (וכך נוהגות נשים ספרדיות רבות).

בטעם הדבר שחרג מפסק השולחן ערוך נימק הברכי יוסף, **שרבי יעקב מרז"ש** שהיה מקבל תשובות מהשמיים, שאל בחלומו (סי' א') האם הנשים יכולות לברך, והורו לו שהוכשר הדור והן יכולות. ועל אף שבדרך כלל לא סומכים על דבריו 'כי לא בשמיים היא', כיוון שפוסקים רבים סוברים שיש לברך, יש ביכולתו להכריע במחלוקת (ועיין בדף לפרשת כי תצא שנה א'), ובלשונם:

"מה שנהגו קצת נשים בארץ הצבי לברך על הלולב, שנים רבות ערערתי על זה, דאנן קבלנו הוראות הרמב"ם ומרן, והם פסקו לא לברך. ואחר זמן רב בא לידי קונטרס מרבינו יעקב מרז"ש שהיה שואל מן השמים ומשיבים לו. וכתוב שם שאלתי על הנשים שמברכות על הלולב ועל תקיעת שופר, אם היא ברכה לבטלה. והשיבו כי אכשור דרי (ועיין הערה³)."

ברכות השבח

א. יוצא למעשה רוב הפוסקים נקטו שנשים יכולות לברך. לכאורה, גם הסוברים שהן אינן יכולות, על ברכות השבח שהזמן גרמא וכמו 'ברוך שאמר' ו'ישתבח' הן כן יוכלו לברך, שכן הסיבה שהן לא יכולות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא היא שאינן יכולות להגיד 'וציוונו' אם הן לא מצוות, אבל בברכות השבח לא אומרים 'וציוונו' - ממילא מותר, ואכן כך נקט **האור לציון** (ב, עמ' נה).

בנוסף לכך, הביא האור לציון ראייה לדבריו מפסק **השולחן ערוך** (מו, ד). השולחן ערוך פסק, שנשים מברכות בברכות השחר 'שעשני כרצוני'. בפשטות, ברכות השחר זמן עד ארבע שעות כמו זמן תפילה, ומכאן מוכח מדברי השולחן ערוך, שלמרות שהוא פוסק שנשים אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא, אם מדובר בברכות השבח - הן כן יכולות לברך.

ב. **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ג, ג) חלק וסבר, שגם את ברוך שאמר ו'ישתבח' אין לנשים לברך, למרות שנוסח הברכה לא כולל את המילה 'וציוונו'. את ראיית האור לציון מפסק השולחן ערוך שנשים אומרות ברכות השחר דחה, שכן לדעת הרא"ש אפשר להגיד את ברכות השחר עוד לפני שעלה השחר, ומוכח שלא מדובר במצוות עשה שהזמן גרמא, ומובן מדוע נשים יכולות לאומרה.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...

² **המגן אברהם** (סי' רצו) כתב, שגם לדעת הרמ"א, אם מדובר במצוות עשה שהזמן גרמא שאין בה מעשה אלא רק דיבור, כמו ברכת החמה - אין לנשים לברך (וכך יישב את פסקו, מדוע כתב שגבר יבדיל לאשה, ולא שתבדיל לעצמה וכפי שפסקו הב"ח ועוד אחרונים).

³ מדוע אם כן, הברכי יוסף פסק שאין לברך על אמירת ההלל בראש חודש וכדעת הרמב"ם, ולא כפי שפסק רבינו תם וכן רבי יעקב מרז"ש בשו"ת מן השמים? כפי שתיקן בהערות, בדרך כלל לא סומכים על תשובות ניסיות 'כי לא בשמיים היא'. רק במקרה זה, שכן נהגו בארץ ישראל ורבים מהראשונים גם כך מתירים לברך - סומכים על תשובה מהשמיים שתכריע בין הפוסקים.

⁴ **מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן:** tora2338@gmail.com